

Chambre des Représentants

24 JANVIER 1950.

PROJET DE LOI

autorisant les femmes à exercer
les fonctions de notaire.

RAPPORT

FAIT AU NOM DE LA COMMISSION
DE LA JUSTICE (1)

PAR Mme FONTAINE-BORQUET.

MESDAMES, MESSIEURS,

Pour la cinquième fois, depuis 1922, il est demandé au Parlement de permettre aux femmes d'exercer des fonctions dont elle avaient été écartées.

Cette autorisation ne tend pas à créer un fait nouveau à proprement parler, mais bien à obvier à une lacune due à des us et coutumes établis.

Cette lacune a été réparée, en permettant aux femmes d'exercer la profession d'avocat, depuis le 7 avril 1922, d'avoué près nos Cours et Tribunaux depuis le 1er février 1947, d'avocat à la Cour de Cassation, depuis le 7 mai 1947, de magistrat depuis le 21 février 1948.

Le projet de loi initial autorisant les femmes à exercer la profession de notaire a été déposé au Sénat par Mme Ciselet. Il était contresigné de Mmes Spaak, Baers et de la Baronne della Faille d'Huyse, c'est-à-dire qu'il rencontrait l'agrément des représentants de trois partis politiques. (Doc. 318 — Session 1947-1948 — séance du 24 mars 1948).

Des amendements furent déposés par le Gouvernement (Doc. 517, session 1947-1948) — par le Ministre de la Justice — M. Struye.

Ce projet éliminait une disposition inutile à l'article 2 de la proposition initiale, rédigée ainsi : « La condition pré-

(1) Composition de la Commission : MM. Joris, président; Charlotiaux, Charpentier, De Gryse, De Peuter, Mme De Riemaecker-Legot, MM. du Bus de Warnaffe, Héger, Lambotte, Oblin, Philippart, Roppe. — Bohy, Collard, Craeybeckx, Mme Fontaine-Borquet, MM. Hossey, Housiaux, Soudan, Spaak. — Janssens, Sabbe, Vande Wiele. — Demany.

Voir :

47 (1948-1949) : Projet transmis par le Sénat.

Kamer der Volksvertegenwoordigers

24 JANUARI 1950.

WETSONTWERP

houdende toelating van de vrouwen
tot het ambt van notaris.

VERSLAG

NAMENS DE COMMISSIE
VOOR DE JUSTITIE (1) UITGEBRACHT

DOOR MEVR. FONTAINE-BORQUET.

MEVROUWEN, MIJNE HEREN,

Voor de vijfde maal sinds 1922 wordt het Parlement verzocht aan de vrouwen toe te laten ambten uit te oefenen waarvoor zij nog niet in aanmerking kwamen.

Die toelating strekt er niet toe een eigenlijk nieuw feit tot stand te brengen, maar wel een leemte aan te vullen die te wijten is aan gevestigde gewoonten en gebruiken.

Die leemte werd goedge maakt door aan de vrouwen toe te laten het beroep van advocaat uit te oefenen, sedert 7 April 1922; van pleitbezorger bij onze Hoven en Rechtbanken, sedert 1 Februari 1947; van advocaat bij het Hof van Verbreking, sedert 7 Mei 1947, van magistraat sedert 21 Februari 1948.

Het oorspronkelijk ontwerp houdende toelating van de vrouwen tot het notarisambt werd in de Senaat ingediend door Mevr. Ciselet. Het werd medeondertekend door Mevr. Spaak en Baers en door Barones della Faille d'Huyse en genoot dus de instemming van de vertegenwoordigers van drie politieke partijen (Stuk 318 — Zittingsjaar 1947-1948 — Vergadering van 24 Maart 1948).

Amendementen van de Regering (Stuk 517 — Zittingsjaar 1947-1948) werden ingediend door de heer Struye, Minister van Justitie.

Door dit ontwerp werd een overbodige bepaling van artikel 2 uit het oorspronkelijk voorstel weggelaten, lui-

(1) Samenstelling van de Commissie: de heren Joris, voorzitter; Charlotiaux, Charpentier, De Gryse, De Peuter, Mevr. De Riemaecker-Legot, de heren du Bus de Warnaffe, Héger, Lambotte, Oblin, Philippart, Roppe. — Bohy, Collard, Craeybeckx, Mevr. Fontaine-Borquet, de heren Hossey, Housiaux, Soudan, Spaak. — Janssens, Sabbe, Vande Wiele. — Demany.

Zie :

47 (1948-1949) : Ontwerp overgemaakt door de Senaat.

vue à l'article 35, 2°, de la loi du 25 Ventôse An XI ne sera pas exigée des candidats féminins ».

Il se rapprochait davantage des textes des lois des 7 avril 1922, 1 février 1947 et 7 mai 1947 précitées.

D'autre part, ce projet va plus loin que les lois précédentes, car il prévoit que la femme-notaire pourra obtenir — par action judiciaire — l'autorisation maritale — et qu'en plus — cette autorisation est irrévocable (art. 223, B et 219, C, Civil-Livre 1er, Titre V, Chap. VI).

Par l'expression « dans les autres cas », dernière phrase de l'article 1er du projet du Gouvernement, il est spécifié que « la femme n'oblige qu'elle-même, quand elle n'a pas obtenu l'autorisation maritale ».

Dans son discours, au Sénat, le 7 décembre 1948, Mme Ciselet s'est ralliée au projet du Gouvernement, ayant dit-elle, hésité entre les deux systèmes, à savoir celui du Gouvernement qui modifie la loi organique du notariat et le sien qui en fait un texte de loi séparé.

Au reste, les amendements du Gouvernement ne modifiaient ni le sens, ni la portée, ni les résultats de cette loi.

Le vote de cette loi a été acquis, au Sénat, par 102 oui, 24 non et 1 abstention.

Au cours de la discussion, deux membres du Sénat s'opposaient à ce projet, arguant :

que la femme n'est guère à son aise dans les professions libérales,

que la femme-notaire risque de se laisser influencer par ses sentiments féminins lors des sommations respectueuses,

que la femme-notaire ne pourra suivre partout son mari, où il décidera d'élire domicile, puisqu'elle sera tenue dans une circonscription bien délimitée,

qu'elle engage la communauté par l'autorisation maritale irrévocable.

Mme Ciselet a défendu le projet, en estimant que les fonctions de notaire sont importantes et compatibles avec les dispositions naturelles d'une femme, en effet :

1) Le notaire est un conseiller très écouté et son action bienfaisante se fait sentir dans de nombreuses familles.

Cette profession ne peut s'exercer librement, il faut une nomination et le Ministre aura soin, s'il désigne une femme, de porter son choix sur une personne d'élite au point de vue intellectuel et moral.

2) La profession de notaire est délimitée par la loi. Une femme intelligente, soigneuse et professionnellement formée peut y satisfaire. Le travail dans le calme et la sérénité d'un cabinet paraît mieux convenir à son tempérament.

3) La responsabilité du notaire ne peut être un empêchement pour la femme d'exercer cette profession. Pourquoi les femmes seraient-elles plus que les hommes, exposées à ne pas respecter la loi, à se montrer négligentes ou peu honnêtes ?

* * *

A notre sens, il n'y a pas d'objection à présenter au vote de cette loi.

Nous estimons que si la femme a obtenu l'égalité politique, elle doit pouvoir, au même titre que l'homme, accéder aux professions libérales qui lui conviennent et qui, par

dend als volgt : « De voorwaarde, gesteld in artikel 35, 2°, der wet van 25 Ventose, Jaar XI, zal niet gelden voor kandidaten van het vrouwelijk geslacht. »

Het kwam meer overeen met de teksten van voormelde wetten van 7 April 1922, 1 Februari 1947 en 7 Mei 1947.

Anderzijds, gaat dit ontwerp verder dan de vorige wetten, want het voorziet dat de vrouw-notaris — bij rechtsvordering — de machtiging van de man kan bekomen en, bovendien, dat die machtiging onherroepelijk is (art. 223, B. en 219, Burgerlijk Wetboek, Boek I, Titel V, Hoofdstuk VI).

Door de uitdrukking « in de overige gevallen », laatste volzin van het eerste artikel van het regeringsontwerp, wordt nader bepaald dat de vrouw slechts zichzelf verbindt wanneer zij de machtiging van de man niet heeft bekomen.

In haar rede in de Senaat, op 7 December 1948, sloot, Mevr. Ciselet zich aan bij het regeringsontwerp, nadat zij, naar zij verklaarde, geaarzeld had tussen twee stelsels : dat van de Regering, waardoor de wet tot inrichting van het notariaat werd gewijzigd, en het hare, waardoor een afzonderlijke wettekst werd tot stand gebracht.

Trouwens, de amendementen van de Regering brengen geen wijzigingen noch aan de zin, noch aan de betekenis, noch aan de uitwerking van die wet.

Die wet werd in de Senaat aangenomen met 102 tegen 24 stemmen en 1 onthouding.

Tijdens de bespreking, tekenden twee leden van de Senaat verzet aan tegen dat ontwerp. Zij voerden aan :

dat de vrouw zich niet thuis voelt in de vrije beroepen;

dat de vrouw-notaris gevaar loopt zich te laten beïnvloeden door haar vrouwelijke gevoelens, bij formele raadplegingen;

dat de vrouw-notaris haar man niet overal zal kunnen volgen waar hij zijn woonplaats kiest, vermits zij zich aan een wel bepaalde omschrijving moet houden;

dat zij de gemeenschap verbindt door de onherroepelijke machtiging van de man.

Mevr. Ciselet verdedigde het ontwerp en verklaarde dat het ambt van notaris belangrijk is en verenigbaar met de natuurlijke aanleg van een vrouw. Inderdaad :

1) Een notaris is een zeer invloedrijk raadsman, en zijn weldoende invloed doet zich gelden in vele gezinnen.

Dat beroep kan niet vrij uitgeoefend worden; er is een benoeming vereist en de Minister zal, bij de aanwijzing van een vrouw, er zorg voor dragen zijn keuze te laten vallen op een vooraanstaand persoon in intellectueel en zedelijk opzicht.

2) Het beroep van notaris wordt door de wet afgebakend. Een verstandige, zorgzame en geschoolde vrouw kan aan die vereisten voldoen. Het werk in de kalmte en de rust van een kabinet schijnt beter te passen bij haar temperament.

3) De verantwoordelijkheid van de notaris kan voor de vrouw geen hinderpaal zijn om dat beroep uit te oefenen. Waarom zouden de vrouwen, meer dan de mannen, geneigd zijn om de wet niet te eerbiedigen, om zorgeloos of weinig eerlijk zijn ?

* * *

Onzes inziens, kan geen bezwaar tegen de aanneming van deze wet worden ingebracht.

Wij menen dat de vrouw, nu zij de politieke gelijkheid heeft bekomen, evenals de man toegang moet kunnen hebben tot de vrije beroepen die voor haar passen en die,

surcroît, n'entravent en rien leurs possibilités de se constituer un foyer et d'élever une famille.

* * *

Devant la Commission de la Justice de la Chambre, lors de la discussion de ce projet, deux tendances se sont affrontées et l'échange de vues a porté, d'une manière générale, sur le droit au travail des femmes.

Plusieurs commissaires ont exprimé les avis suivants :

— que la femme avait le même droit que son mari de choisir une profession et que l'on évitera ainsi les mariages de raison;

— que si l'on considère le notariat comme un métier uniquement masculin, il faudrait alors interdire aux hommes les professions de cuisinier, infirmier, couturier;

— que si l'on veut réglementer le travail féminin, il faudra songer tout d'abord aux métiers lourds des femmes travaillant à l'usine et aux risques moraux qu'encourent les serveuses des cafés, bars et restaurants;

— que l'on ne peut lier ce projet, à celui de l'honorable membre Mme De Riemacker (n° 47 — Chambre — visant à assurer l'égalité de l'homme et de la femme dans le droit d'accéder aux fonctions publiques). Ce projet fera l'objet d'un autre examen.

Tandis que les arguments présentés par une minorité de membres et en particulier par un commissaire étaient :

— que l'homme doit être le pourvoyeur nourricier de sa femme;

— que la femme doit rester au foyer;

— qu'elle ne peut entrer en compétition avec l'homme sur le marché du travail — qu'elle entravera la carrière du candidat-notaire qui postulerait cette charge;

— enfin que le cumul de profession des époux entraîne des doubles revenus, voie dangereuse pour la sécurité des familles.

Le vote de ce projet a été acquis par 7 voix contre 5 et 4 abstentions.

Le Rapporteur,

Mme FONTAINE-BORGUET.

Le Président,

L. JORIS.

OBSERVATIONS DE LA MINORITE.

Le féminisme conquérant s'est fait ouvrir successivement les portes du Barreau, de la magistrature, du corps des avoués, du barreau de cassation; aujourd'hui c'est au notariat que les femmes entendent accéder.

Mme De Riemacker-Legot, député, préconise une solution plus radicale. Elle a saisi la Chambre d'une proposition de loi qui permet aux femmes de remplir toutes les fonctions généralement quelconques, jusqu'ores réservées aux hommes.

Pourquoi ne pas attendre la discussion de cette proposition? Pourquoi limiter l'actuel assaut aux études notariales?

Nous pensons qu'est outrancier le féminisme qui prétend opposer, pour tous les genres de fonctions et d'emplois, la femme à l'homme.

bovendien, geenszins een beletsel voor haar zijn om een gezin te stichten en kinderen groot te brengen.

* * *

Tijdens de bespreking van dit wetsontwerp in de Commissie voor de Justitie van de Kamer, stonden twee strekkingen tegenover elkaar, en de gedachtenwisseling ging, over 't algemeen, over het recht op arbeid van de vrouwen.

Verschillende commissieleden gaven de volgende meningen te kennen :

— dat de vrouw hetzelfde recht heeft als haar man, haar beroep te kiezen en dat hierdoor de huwelijken uit berekening zullen vermeden worden;

— dat, indien men het notariaat als een uitsluitend mannelijk ambt beschouwt, de beroepen van kok, ziekenverpleger en dameskleermaker aan de mannen dienen ontszegd;

— dat, indien men de vrouwenarbeid aan reglementering wil onderwerpen, er vooreerst moet gedacht worden aan de zware beroepen van de vrouwen die in de fabriek werken en aan de zedelijke risico's waaraan de kellnerinnen uit koffiehuisen, bars en spijshuisen blootstaan;

— dat dit ontwerp niet kan gekoppeld worden aan dit van Mevr. De Riemacker (Kamer, n° 47 — B. Z. 1948-1949, wetsontwerp houdende toekenning van gelijke rechten aan man en vrouw met betrekking tot het uitoefenen van de openbare functies.) Dit wetsontwerp zal het voorwerp uitmaken van een ander onderzoek.

Door een minderheid van leden en, inzonderheid, door een commissielid, werd het volgende aangevoerd :

— dat de man de kostwinner van zijn vrouw moet zijn;

— dat de vrouw thuis moet blijven;

— dat zij met de man niet op de arbeidsmarkt mag mededingen; — dat zij de loopbaan van de candidaat-notaris, die naar dit ambt zou dingen, zal belemmeren;

— dat de samenvoeging der beroepen van de echtgenoten dubbele inkomsten medebrengt, hetgeen gevaar voor de gezinnen kan opleveren.

Dit wetsontwerp werd goedgekeurd met 7 stemmen tegen 5 en 4 onthoudingen.

De Verslaggever,

Mevr. FONTAINE-BORGUET.

De Voorzitter,

L. JORIS.

OPMERKINGEN VAN DE MINDERHEID.

Het veldwinnend-feminisme heeft zich een weg gebaand achtereenvolgens tot de Balie, de rechterlijke orde, het korps der pleitbezorgers, tot de Balie van het Hof van Verbreking thans de vrouwen aanspraak op het notarisambt.

Mevr. De Riemacker-Legot, volksvertegenwoordiger, stelt een radicaler oplossing voor. Zij heeft bij de Kamer een wetsvoorstel ingediend, waarbij de mogelijkheid aan de vrouwen wordt verleend om eender welke functien uit te oefenen die tot dusver aan de mannen waren voorbehouden.

Waarom wacht men niet tot dit voorstel ter bespreking komt? Waarom beperkt men de huidige aanval tot de studie van de notaris?

Wij menen dat het feminisme zijn perken te buiten gaat, wanneer het er naar streeft de vrouw en de man tegenover elkander te stellen voor alle soorten van ambten en betrekkingen.

Il méconnaît les différences profondes que la nature a marquées dans l'ensemble des qualités et des aptitudes respectives de l'homme et de la femme et dans leurs missions propres.

La vocation essentielle de la femme est et restera le mariage et la glorieuse maternité, tandis que la mission naturelle de l'homme continuera d'en faire le pourvoyeur et le nourricier de la famille dont il est le chef.

Si l'on demande aux féministes d'avant-garde si leur revendication de l'égalité complète de l'homme et de la femme dans leur rôle social et familial doit permettre à la femme d'assumer le rôle de général des armées, de pratiquer la grande chirurgie, voire de devenir « Monsieur de Bruxelles », elles se récrient. Elles entendent faire un tri entre les professions qui leur seront offertes.

La vérité, c'est que certaines professions conviennent mieux à l'homme et d'autres à la femme. Naguère le Ministre de la Santé Publique affirmait qu'il nous manquait 10.000 infirmières. Qui penserait à les suppléer par 10.000 infirmiers ? Ceci n'est qu'un exemple. Et le professorat féminin !

Croit-on que la femme, astreinte « full time » par la profession qu'elle aura choisie, pourra être remplacée au foyer par son mari, dans le soin du ménage, la conduite de la maison, l'éducation des enfants ?

Mais, disent les protagonistes de l'illusoire égalité, toutes les femmes ne se marient pas et toutes ne sont pas mères de famille.

L'observation vaudrait si les emplois et fonctions publiques étaient en nombre illimité. Il n'en est rien. Chaque fois que la femme entre en compétition avec l'homme pour l'exercice d'une profession libérale, elle risque de faire échec à la candidature de son rival masculin, elle l'empêche de fonder une famille et de faire son propre bonheur.

Le désordre de la société, l'ébranlement de la famille, la décadence de la moralité, la mauvaise éducation des enfants sont, pour une bonne partie, fonction de l'abandon du foyer par la femme.

Chacun sent qu'il ne faut rien négliger pour faire reculer le travail de la femme mariée. C'est à l'homme d'assurer les ressources extérieures qui doivent pourvoir aux besoins de la famille.

De tous côtés on proclame *con amore* : la femme au foyer, les allocations à la femme mariée.

Etrange contradiction si, concomitamment, on multiplie à l'envi les appels et les occasions qui permettront à la femme de reléguer au second plan ses devoirs d'épouse, de mère et de maîtresse de maison. C'est une singulière entorse à la logique.

Aussi bien, combien de femmes, dont le mari occupe une belle situation, sollicitent des emplois ou des magistratures qui ne sont aucunement indispensables à la vie aisée du ménage ! Manière de s'assurer l'indépendance : moyen aussi de doubler les revenus de la communauté cependant que tant de foyers, notamment dans le monde intellectuel, manquent du nécessaire.

Principiis obsta. Il est grand temps de freiner ce mouvement et de dénoncer l'erreur d'une prétendue égalité absolue et d'une même aptitude générale de l'homme et de la femme.

Du point de vue naturel, cette erreur engendre des conséquences fâcheuses ; du point de vue familial, elle est un danger pour le foyer ; du point de vue chrétien, elle est une menace pour la restauration des valeurs spirituelles et morales.

Het miskent de diepgaande verschillen welke de natuur heeft ingeprent in de onderscheidenlijke hoedanigheden en bekwaamheden van man en vrouw en in hun respectieve opdrachten.

De voornaamste zending van de vrouw is en blijft het huwelijk en het roemrijk moederschap, terwijl de natuurlijke opdracht van de man er steeds in zal bestaan, het gezin waarvan hij het hoofd is van het dagelijks brood en van de andere benodigdheden te voorzien.

Wanneer men aan de vooruitstrevende feministen vraagt, of hun aanspraak op volstrekte gelijkheid tussen man en vrouw in hun maatschappelijke en familiale rol er op gericht is aan de vrouw de mogelijkheid te geven de rol te vervullen van een legergeneraal, de grote heekunde uit te oefenen, en — waarom niet? — « scherprechter » te worden, dan komen zij hiertegen op ! Zij beweren een keuze te doen onder de betrekkingen die haar zullen aangeboden worden.

De waarheid ligt hierin, dat sommige beroepen aan de man beter passen en andere aan de vrouw. De Minister van Volksgezondheid heeft eens verklaard dat er 10.000 ziekenverpleegsters te kort waren. Wie zou er aan denken ze te vervangen door 10.000 verplegers ? En dit is maar een voorbeeld. En de leraressen !

Geloofd men dat de vrouw, die « full time » in beslag is genomen door het beroep dat zij heeft gekozen, thuis zal kunnen vervangen worden door haar man, wat het huishouden, de huishouding en de opvoeding van de kinderen betreft ?

Maar volgens de voorstanders van de denkbeeldige gelijkheid treden niet alle vrouwen in het huwelijk en worden zij niet alle huisvrouw.

De opwerping zou steek houden indien de openbare betrekkingen en ambten onbeperkt waren. Dit is niet het geval. Telkens als de vrouw met de man mededingt met het oog op de uitoefening van een vrij beroep, dreigt zij de candidatuur van haar mannelijk mededinger in gevaar te brengen, zij belet hem een gezin te stichten en zijn eigen geluk te zoeken.

De wanorde in de maatschappij, de ontredde van het gezin, het verval van de zedelijkheid, de slechte opvoeding van de kinderen houden grotendeels verband met het prijsgeven, door de vrouw, van haar plichten van echtgenote en moeder.

Iedereen is zich er van bewust, dat men niets mag verwaarlozen om de arbeid van de gehuwde vrouw uit te schakelen en te eisen, dat de man alleen zou instaan voor de uitwendige inkomsten, welke in de behoeften van het gezin moeten voorzien.

Allerwegen wordt *con amore* verkondigd : de moeder in het gezin, vergoedingen voor de gehuwde vrouw !

Eigenaardige tegenstrijdigheid, wanneer men tegelijkertijd de oproepen en aanleidingen vermenigvuldigt welke aan de vrouw zullen toelaten, haar plichten van echtgenote, moeder en huisvrouw op de achtergrond te stellen ! Zulks druist niet weinig in tegen de logica.

Welnu, hoeveel vrouwen, wier man een mooie positie bekleedt vragen ook betrekkingen of magistraturen aan die niet volstrekt onmisbaar zijn voor een gemakkelijk bestaan ? Dat is een middel om onafhankelijk te blijven en tevens om de inkomsten van de gemeenschap te verdubbelen, terwijl het zovele gezinnen, o.m. in de intellectuele wereld, aan het nodige ontbreekt.

Principiis obsta. Het is hoog tijd om die beweging te remmen en de dwaling van een vermeende volstrekte gelijkheid en van een zelfde algemene bekwaamheid van man en vrouw aan de kaak te stellen.

Van het natuurlijk standpunt uit geeft die dwaling aanleiding tot betreurenswaardige gevolgen : van familiaal standpunt uit is zij een bedreiging voor het gezin ; van een christelijk standpunt uit brengt zij het herstel van de geestelijke en zedelijke waarden in het gedrang.

M. PHILIPPART.